

Емпірично-триангуляційна модель ефективності судової практики

Сергій Володимирович Васильєв*

Харківська міська рада,

Харків, Україна

*e-mail: sv.vasiliev2015@gmail.com

Анотація

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розроблення науково обґрунтованих підходів до оцінювання ефективності судової практики в умовах трансформації судової системи, ускладнення правозастосовних процесів та зростання ролі емпіричних методів у сучасному правознавстві. Формально-юридичні та нормативно-догматичні підходи не забезпечують повного відображення реальних результатів функціонування судової практики, що обмежує можливості об'єктивного аналізу її впливу на правовідносини та поведінку учасників судочинства. Метою статті є теоретичне обґрунтування та емпірична верифікація емпірично-триангуляційної моделі ефективності судової практики, а також формування комплексних підходів до її наукового оцінювання. Методологічну основу дослідження становить поєднання аналізу судової практики, спостереження, соціально-правових опитувань і контент-аналізу судових рішень, що дозволяє забезпечити багатовимірне дослідження процесів правозастосування та взаємну перевірку отриманих результатів. Обґрунтовано розмежування ефективності правосуддя та ефективності судової практики як взаємопов'язаних, але не тотожних правових явищ; визначено судову практику як самостійний об'єкт наукового аналізу; розкрито зміст її теоретичної та фактичної ефективності. Доведено обмеженість традиційних нормативно-догматичних підходів і аргументовано доцільність системного залучення емпіричних даних для виявлення тенденцій правозастосування, типових проблем і латентних дисфункцій судової діяльності. Запропоновано емпірично-триангуляційну модель ефективності судової практики як цілісної системи наукового пізнання, що поєднує нормативно-проекційні, процесуально-результативні та соціально-комунікативні емпіричні дані й забезпечує комплексне оцінювання спроможності судової практики досягати цілей судочинства. Перспективи подальших досліджень пов'язані з апробацією запропонованої моделі щодо окремих категорій справ, розширенням емпіричної бази та використанням отриманих результатів для вдосконалення судової практики і формування судової політики.

Ключові слова: *судова практика; судочинство; оцінювання судової практики; емпірична верифікованість; методологічна триангуляція; емпірично-триангуляційна модель.*

Empirical-Triangulation Model of the Effectiveness of Judicial Practice

Sergii V. Vasyliev*

Kharkiv City Council,

Kharkiv, Ukraine

*e-mail: sv.vasyliev2015@gmail.com

Abstract

The relevance of the study is determined by the need to develop scientifically sound approaches to assessing the effectiveness of judicial practice in the context of the transformation of the judicial system, the complication of law enforcement processes, and the growing role of empirical methods in modern jurisprudence. Formal legal and normative-dogmatic approaches do not fully reflect the real results of judicial practice, which limits the possibilities for objective analysis of its impact on legal relations and the behavior of participants in judicial proceedings. The purpose of the article is to provide a theoretical justification and empirical verification of the empirical-triangulation model of the effectiveness of judicial practice, as well as to develop comprehensive approaches to its scientific evaluation. The methodological basis of the study is a combination of analysis of judicial practice, observation, socio-legal surveys, and content analysis of court decisions, which allows for a multidimensional study of law enforcement processes and mutual verification of the results obtained. As a result of the study, the distinction between the effectiveness of justice and the effectiveness of judicial practice as interrelated but not identical legal phenomena is substantiated; judicial practice is defined as an independent object of scientific analysis; the content of its theoretical and actual effectiveness is revealed. The limitations of traditional normative-dogmatic approaches have been proven, and the expediency of systematically using empirical data to identify trends in law enforcement, typical problems, and latent dysfunctions in judicial activity has been substantiated. An empirical triangulation model of judicial practice effectiveness has been proposed as a comprehensive system of scientific knowledge that combines normative-projective, procedural-resultative, and socio-communicative empirical data and provides a comprehensive assessment of the ability of judicial practice to achieve the goals of justice. Prospects for further research are related to the testing of the proposed model for specific categories of cases, the expansion of the empirical base, and the use of the results obtained to improve judicial practice and shape judicial policy.

Keywords: judicial practice; judicial proceedings; evaluation of judicial practice; empirical verifiability; methodological triangulation; empirical-triangulation model.

Вступ

У науковій літературі та чинному законодавстві відсутнє загально визначення поняття «судова практика». Як загальнотеоретична категорія судова практика була предметом дослідження багатьох теоретиків права, що

насамперед зумовлено її особливим значенням як структурного елемента юридичної практики та її роллю в процесі розвитку й функціонування правової системи суспільства, яка сприяє задоволенню і захисту як приватних, так і публічних інтересів, виконує притаманні їй функції та слугує важливим чинником змін у суспільному житті. Отже, пізнання сутності цього явища правової реальності завжди мало істотне значення як для юридичної доктрини, так і для суб'єктів правовідносин.

Осмислення наведених у науковій літературі дефініцій поняття «судова практика» дає підстави стверджувати, що в доктрині права має місце полісемія в розумінні та визначенні цієї загальнотеоретичної категорії. Не вдаючись у теоретичні тонкощі, пропонуємо визначити судову практику в нашому дослідженні як сукупність судових рішень, сформованих у процесі діяльності судових органів, як під час розгляду конкретних справ, так і в межах визначених категорій судочинства, що знаходить своє вираження у формах вироків, рішень, постанов та ухвал суду, які відображають усталені підходи до тлумачення і застосування норм права.

Судовій практиці притаманна велика кількість ознак, серед яких класичними можна вважати такі два елементи: а) діяльність уповноважених органів; та б) одержаний на основі цієї діяльності результат [1, с. 194].

Саме результативність дає можливість виявити внутрішню природу судової практики не лише як процесу здійснення правосуддя, а й як сукупності фактично досягнутих правових наслідків. У цьому контексті результативність виступає методологічним критерієм, який забезпечує перехід від формально-нормативного аналізу судової діяльності до її емпіричної оцінки, зокрема через аналіз стабільності судових рішень, узгодженості правозастосування та впливу судової практики на регулювання суспільних відносин. Таким чином, орієнтація на результат дозволяє інтегрувати поняття судової практики в ширшу концепцію її ефективності та забезпечує можливість комплексного наукового осмислення цього феномену.

Оцінювання судової практики з позицій її ефективності становить складний і системний аналіз судових рішень, спрямований на виявлення тенденцій і закономірностей правозастосування, а також на формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо її подальшого вдосконалення. Аналіз юридичної наукової літератури засвідчує, що зазначений напрям дослідження характеризується використанням широкого кола критеріїв та індикаторів оцінювання, які не завжди дозволяють адекватно відобразити реальний рівень і зміст ефективності судової практики. У зв'язку з цим проблема оцінювання ефективності судової практики набуває особливої актуальності

та наукової перспективності, зокрема у філософсько-правовому вимірі, що дає змогу осмислити її не лише як техніко-юридичний, а й як ціннісно та онтологічно значущий феномен правосуддя.

Метою роботи є теоретичне обґрунтування та емпірична верифікація емпірично-тріангуляційної моделі ефективності судової практики, а також розроблення науково обґрунтованих підходів до її комплексного оцінювання.

Для досягнення поставленої мети передбачається вирішення таких основних завдань: проаналізувати наявні теоретичні підходи до розуміння ефективності судової практики у правознавстві; обґрунтувати доцільність застосування емпіричних і тріангуляційних методів у дослідженні судового правозастосування; сформуувати емпірично-тріангуляційну модель оцінювання ефективності судової практики; визначити систему критеріїв та індикаторів апріорної й апостеріорної ефективності; здійснити емпіричну апробацію моделі на матеріалах судової практики.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становить комплексне поєднання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, що зумовлено багатовимірним характером предмета дослідження та необхідністю всебічного аналізу ефективності судової практики. Використання різнорівневих методів дає змогу забезпечити як теоретичну обґрунтованість висновків, так і їхню емпіричну верифікацію.

Загальнонаукові методи, зокрема системний та структурно-функціональний, було застосовано для дослідження судової практики як цілісного соціально-правового феномену, що функціонує у взаємозв'язку з нормативним регулюванням, організаційними засадами судочинства та суспільними очікуваннями. Системний підхід дав змогу виявити внутрішні та зовнішні зв'язки між елементами судової практики, тоді як структурно-функціональний метод був спрямований на з'ясування ролі окремих процесуальних інститутів і судових рішень у досягненні цілей правосуддя.

Серед спеціально-юридичних методів провідне місце займає формально-юридичний метод, який використовувався для аналізу норм матеріального та процесуального права, їх логічної структури, змісту й способів правозастосування у судових рішеннях. Порівняльно-правовий метод дав можливість зіставити підходи до вирішення аналогічних правових питань у різних правопорядках або в межах національної судової практики в різні часові періоди, що сприяло виявленню тенденцій та проблем правозастосування.

Емпіричну складову дослідження забезпечили статистичний і соціологічний методи, за допомогою яких проаналізовано кількісні та якісні показники судової практики, зокрема динаміку розгляду справ, типові моделі судових рішень і характерні проблеми правозастосування. Контент-аналіз судових рішень дав можливість систематизувати аргументацію судів, виокремити повторювані правові позиції, оцінити рівень обґрунтованості та узгодженості судової практики.

Ключовим методологічним інструментом дослідження виступає методологічна триангуляція, яка полягає в поєднанні різних методів, джерел даних і аналітичних підходів з метою взаємної перевірки та підтвердження отриманих результатів. Застосування триангуляції дало змогу мінімізувати ризики одностороннього тлумачення досліджуваних явищ, підвищити надійність висновків і забезпечити комплексний характер наукового аналізу, що є особливо важливим для дослідження ефективності судової практики в сучасних умовах розвитку правової системи.

Огляд літератури

Судова практика як загальнотеоретична категорія традиційно перебуває у фокусі уваги юридичної науки, що зумовлено її особливим значенням як структурного елемента юридичної практики та водночас як чинника розвитку і функціонування правової системи суспільства.

У своїх наукових працях більшість вітчизняних вчених зосереджуються на загальноправових проблемах судової практики, а саме: визначенні та розумінні сутності судової практики (Б. В. Малишев [2], Р. С. Притченко [3], С. В. Шевчук [4]), місці судової практики у системі джерел права (О. В. Петришин [5], Н. Д. Слотвінська [6]), судовій практиці як чинника вдосконалення законодавства (Ю.В. Георгієвський [7]), судовій практиці як елементі правової системи (К. Ю. Савченко [8]).

Що стосується питань ефективності судової практики, то вони, як правило, поглинаються дослідженнями у сфері ефективності правосуддя у цілому (Л. М. Москвич [9], С. О. Ніщима [10], О. З. Хотинська-Нор [11]), що необґрунтовано зменшує значимість визначеної проблеми.

Емпіричною основою дослідження можна вважати результати роботи національних та міжнародних організацій щодо оцінювання ефективності органів правосуддя та формування єдності судової практики через: а) проведення різноманітних форм моніторингу судових процесів як інструменту оцінки функціонування окремих елементів системи відправлення правосуддя, який дає змогу не лише здійснити комплексну оцінку якості судової діяльності, а й

виявити проблемні сфери, що потребують вдосконалення, а також визначити напрями та пріоритети подальших інституційних і процесуальних змін [12]; та б) оцінювання роботи суду, як аналізу відповідності кількісних та якісних параметрів роботи суду наявним у суспільстві вимогам (стандартам) [13].

Водночас проведені дослідження характеризуються відсутністю єдності як вчених, так і юристів-практиків у підході до визначення критеріїв та інструментів оцінювання ефективності судової практики, тим більш відсторонення від розширення методології наукових пошуків, наприклад, методології триангуляції, що потребує подальших доктринальних розвідок.

Результати та обговорення

Категорія ефективності в судочинстві

У правових дослідженнях поняття «ефективність» частіше визначається як інтегральна характеристика діяльності, яка відображає ступінь досягнення цілей, якість отриманого результату та оптимальність використання ресурсів.

Юридична наукова література не насичена дослідженнями ефективності судової практики, а, як правило, зосереджується на питаннях ефективності правосуддя у цілому, проголошуючи навіть про існування «теорії ефективності правосуддя». У загальнонауковому розумінні ефективність правосуддя розглядається у двох вимірах: 1) у вузькому значенні вона виявляється через якісно-кількісні показники діяльності суддів, зокрема оперативність розгляду справ, навантаження, стабільність судових рішень, дотримання процесуальних строків та якість мотивування судових актів при розгляді та вирішенні конкретної справи; 2) у широкому – ефективність правосуддя пов'язується з його внеском у досягнення загальнодержавних цілей, передусім забезпечення правопорядку, захисту прав і свобод людини, підвищення рівня довіри суспільства до судової системи та утвердження верховенства права.

У межах теорії ефективності правосуддя було зроблено спроби щодо виокремлення основ оцінки ефективності судової діяльності, до яких відносять оцінку якості (*quality control; quality assurance*), оцінку економічності (*efficiency; economic rationality*), оцінку дієвості (*effectiveness*) та оцінку результативності (*efficacy*). Нерідко всі ці елементи поєднуються в комплексну оцінку.

Водночас у сучасних західних моделях оцінювання якості правосуддя поняття «критерії ефективності» не набуло належного наукового обґрунтування. Зазвичай аналізуються окремі напрями вдосконалення судової діяльності, так звані оціночні поля, які конкретизуються через систему

показників. При цьому не проводиться чіткого розмежування між критеріями організації судової роботи та власне критеріями ефективності правосуддя. Такий підхід спотворює саму систему оцінювання, оскільки вона має корелювати передусім зі ступенем і способом досягнення цілей правосуддя. Натомість параметри оцінки часто добираються довільно та зумовлюються суто завданнями конкретного дослідження, а не змістом і призначенням правосуддя як суспільного інституту.

В європейській юридичній науці ефективність правосуддя розглядається переважно в межах управлінського підходу (*managerial approach*), за яким вона трактується насамперед як економічність та результативність. Якість правосуддя вимірюється через ефективність функціонування окремих судів або судової системи загалом за допомогою заздалегідь визначеної системи показників [14]. За такого підходу оцінка ефективності тісно пов'язується з управлінням судовою системою, а досягнутий результат співвідноситься з обсягом витрачених ресурсів, зокрема фінансових. Водночас у наукових дослідженнях аналізується й вплив якості правосуддя – зокрема рівня незалежності суддів – на економічне зростання та інвестиційну привабливість держави. Управлінський підхід не обмежується теоретичними розробками, а активно застосовується й на практиці під час оцінювання діяльності судових систем в європейських країнах [15].

Ми поділяємо позицію, відповідно до якої ефективність правосуддя розкривається в чотирьох взаємопов'язаних аспектах: нормативному, процесуальному, організаційному та комунікативному (див. табл. 1). Хоча зазначені аспекти не є рівнозначними за своєю значущістю, їхня взаємозалежність не викликає сумнівів. Тож, рівень ефективності правосуддя залежить як від умов, у яких воно здійснюється, так і діяльності безпосередніх правозастосовників, професіоналізм і моральні якості яких істотно впливають на сприйняття та оцінку судочинства учасниками процесу.

Таблиця 1

Модель ефективності правосуддя

Нормативна складова	Процесуальна складова	Комунікаційна складова	Організаційна складова
– якість нормативного матеріалу; – його внутрішня узгодженість та системність;	– гласність та відкритість правосуддя; – своєчасність і розумні строки судового розгляду;	– культура судової комунікації та професійна етика суддів і працівників суду;	– кадрове забезпечення судів; – матеріально-технічне та фінансове забезпечення діяльності судів;

Нормативна складова	Процесуальна складова	Комунікаційна складова	Організаційна складова
<ul style="list-style-type: none"> – стабільність і передбачуваність правового регулювання; – відповідність норм права принципам верховенства права, справедливості та правової визначеності; – доступність і зрозумілість нормативних приписів для суб'єктів правозастосування та учасників судового процесу 	<ul style="list-style-type: none"> – дотримання принципів змагальності та рівності сторін; – обґрунтованість, законність і вмотивованість судових рішень; – ефективність процесуальних механізмів захисту прав і законних інтересів; – реальність виконання судових рішень; – дотримання процесуальних гарантій справедливого суду 	<ul style="list-style-type: none"> – якість взаємодії суду з учасниками процесу; – зрозумілість і доступність судових рішень та процесуальних роз'яснень; – рівень довіри суспільства до судової влади; – прозорість інформаційної політики судів; – ефективність зворотного зв'язку між судом і суспільством 	<ul style="list-style-type: none"> – належна організація судового навантаження та розподілу справ; – рівень управлінської спроможності судової адміністрації; – використання сучасних інформаційних технологій у судочинстві; – інституційна незалежність судів та організаційні гарантії їх функціонування

Отже, ефективність правосуддя є показником спрямованості на досягнення кінцевого результату, а також правильності й точності обраного шляху до нього. Зміст ефективності правосуддя полягає у впевненості кожного члена суспільства в наявності реальної можливості отримати доступний, кваліфікований і справедливий судовий захист, а також у своєчасному розгляді його справи судом.

Сутність ефективності судової практики

Ефективність правосуддя виявляється через сукупність якісних і кількісних показників діяльності суддів, що знаходить своє відображення як розгляд та вирішення конкретних справ. У свою чергу, результати такої діяльності формують судову практику, і як самостійний правовий феномен вона також потребує дослідження щодо її ефективності.

Оцінювання судової практики здійснюється за різноманітними критеріями, до яких належать, зокрема, аналіз якості розгляду окремих категорій справ, рівень забезпечення та дотримання прав учасників судового процесу, додержання розумних строків розгляду справ судами. Важливе значення також має перевірка того, наскільки суди під час ухвалення рішень дотримуються встановлених до них вимог, а також урахування інших аспектів судової діяльності, що в сукупності дають можливість сформулювати цілісне уявлення про стан і рівень розвитку судової практики, а саме – її ефективності.

Крім того, результати судової практики формують масив статистичних та емпіричних даних, що дають змогу оцінювати динаміку та тенденції роз-

витку окремих видів судочинства та їхніх структурних елементів, виявляти сталі моделі правозастосування, типові помилки та проблемні зони, а також ступінь стабільності й передбачуваності судових рішень. У цьому контексті судова практика виступає не лише результатом правозастосування, а й самостійним об'єктом емпіричної оцінки, що дозволяє вимірювати ефективність правосуддя через співвідношення поставлених цілей, використаних ресурсів та досягнутих результатів, а також формулювати науково обґрунтовані рекомендації щодо підвищення якості та результативності судової діяльності.

Для визначення моделі ефективності судової практики ми пропонуємо використовувати за аналогією структуру моделі ефективності правосуддя, а саме: нормативний, процесуальний, організаційний та комунікативний аспекти (табл. 2).

Таблиця 2

Модель ефективності судової практики

Нормативна складова	Процесуальна складова	Комунікаційна складова	Організаційна складова
<ul style="list-style-type: none"> – якість і чіткість нормативного матеріалу, що підлягає застосуванню судами; – внутрішня узгодженість і системність законодавства; – стабільність та передбачуваність правового регулювання; – відповідність норм права принципам верховенства права, правової визначеності та справедливості; – наявність чітких критеріїв тлумачення та застосування правових норм; – узгодженість законодавчих приписів із усталеною судовою практикою та правовими позиціями вищих судів 	<ul style="list-style-type: none"> – єдність і послідовність застосування норм процесуального права; – дотримання принципів справедливого судового розгляду та процесуальної рівності сторін; – своєчасність ухвалення судових рішень і розумність строків провадження; – належна вмотивованість і аргументованість судових актів; – ефективність процесуальних механізмів доказування та оцінки доказів, – процесуальна дисципліна учасників судового процесу; – реальна виконувальність судових рішень як завершальна стадія процесуальної ефективності 	<ul style="list-style-type: none"> – якість комунікації суду з учасниками судового процесу; – зрозумілість, доступність і логічна структурованість судових рішень; – прозорість судової практики та відкритість доступу до судових рішень; – ефективність зворотного зв'язку між судовою владою та правничою спільнотою; – формування й підтримання довіри до судової практики з боку суспільства 	<ul style="list-style-type: none"> – спеціалізація суддів; – кадрова спроможність судової системи та рівень професійної підготовки суддів; – матеріально-технічне й фінансове забезпечення здійснення правосуддя; – ефективність судового адміністрування та управлінських процедур; – використання інформаційно-комунікаційних технологій у формуванні та аналізі судової практики; – інституційна сталість і незалежність судової влади як організаційна передумова сталості судової практики

Можна говорити про дві оцінки ефективності судової практики:

- 1) *теоретична (апріорна) ефективність* судової практики, що полягає в її потенційній спроможності забезпечувати належне та результативне правозастосування, що виявляється: у нормативно та доктринально обґрунтованій моделі формування судової практики, відповідності процесуальних механізмів цілям і завданням правосуддя, у внутрішній логічній узгодженості правових позицій і підходів до тлумачення норм права, у передбачуваності можливих результатів судового розгляду, у здатності судової практики слугувати орієнтиром для правозастосування ще до її фактичної реалізації, створенні концептуальних передумов для досягнення фактичної (апостеріорної) ефективності;
- 2) *фактична (апостеріорна) ефективність* судової практики полягає у реальних результатах її застосування, що виявляються: у досягненні практичного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав та інтересів, у здатності судових рішень вирішувати спір остаточно та з мінімізацією повторних звернень до суду, у стабільності та виконаності судових актів, у фактичному впливі судової практики на поведінку учасників правовідносин, у формуванні передбачуваності правозастосування та зниженні рівня правової невизначеності, у підвищенні рівня довіри до судової влади на підставі реального досвіду її функціонування.

Наведена думка підтримується в науковій доктрині. Наприклад, представники кримінального судочинства зазначають, що у кримінальному процесі ефективність вироку виявляється насамперед у його здатності справляти позитивний вплив на суспільні відносини, забезпечувати відновлення соціальної справедливості, захист прав і законних інтересів осіб, а також зміцнення правопорядку. Умови ефективності судового вироку зумовлюються, з одного боку, соціальною природою самого судового рішення, а з іншого – особливостями правового механізму його ухвалення. У зв'язку з цим специфіка умов ефективності вироку як акту застосування права полягає в неухильному дотриманні основоположних принципів кримінального провадження, які пронизують усю діяльність суду, пов'язану зі збиранням, дослідженням та оцінкою доказів у справі, правильним аналізом і застосуванням норм матеріального та процесуального права, а також безпосереднім ухваленням вироку. Саме сукупність цих елементів забезпечує легітимність, обґрунтованість і соціальну результативність судового рішення [16, с. 168–180].

Тому показниками процесуальної ефективності вироку слід вважати такі характеристики судового рішення, які свідчать про належну реалізацію норм

кримінального процесуального права та досягнення цілей правосуддя. До них, зокрема, належать: 1) своєчасність ухвалення вироку, що забезпечує розумні строки кримінального провадження; 2) відображення у вироку точної соціально-правової кваліфікації дій винної особи, відповідно до норм матеріального права; 3) об'єктивний і повний виклад усіх обставин кримінальної справи, встановлених судом у процесі доказування; 4) законність вирішення цивільного позову, заявленого в межах кримінального провадження; 5) точне визначення виду виправної (пенітенціарної) установи для осіб, засуджених до позбавлення волі; 6) законне поєднання вироку з ухвалою суду у випадках, коли для цього існують передбачені законом підстави; 6) обґрунтоване поєднання або виділення кримінальних проваджень, здійснене з урахуванням вимог процесуальної економії та прав учасників процесу; 7) правильне визначення порядку виконання вироку, що унеможлиблює труднощі на стадії його реалізації; 8) чітке та аргументоване визначення підстав виправдання невинної особи, яке забезпечує реабілітаційний ефект та відновлення її прав. Сукупність наведених показників дозволяє оцінити процесуальну ефективність вироку не лише формально, а й із позицій його справедливості, обґрунтованості та здатності досягати цілей кримінального судочинства.

Отже, сам процес прийняття судових рішень та формування відповідної судової практики, що містить як об'єктивні, так і суб'єктивні компоненти, сувору формалізацію, навички та вміння, слід розглядати як сплав науки, професіоналізму та досвіду.

Емпіричний аспект дослідження

Як відомо, наукові дослідження у сфері права здійснюються на двох взаємопов'язаних рівнях – теоретичному та емпіричному. Теоретичний рівень пов'язаний із розробленням концепцій, що пояснюють сутність правових явищ, закономірності їх розвитку та взаємозв'язки між елементами правової системи. Він охоплює формування загальнотеоретичних підходів до розуміння принципів, норм і категорій права.

Емпіричний рівень передбачає перевірку та конкретизацію теоретичних положень через аналіз судової практики, статистичних даних, правозастосовних рішень і поведінки учасників процесуальних правовідносин. Саме на цьому рівні відбувається оцінка ефективності дії правових норм і виявлення реальних закономірностей правозастосування.

Як зазначає А. Аргіру, в якісних дослідженнях головна мета полягає не в перевірці вже сформованих теоретичних моделей, а у з'ясуванні розуміння, яке самі учасники надають досліджуванім явищам. На відміну від дедуктив-

ного підходу, що ґрунтується на наявних теоріях, емпіричні методи орієнтовані на індуктивне узагальнення, тобто на формування висновків із реальних спостережень і даних. Отримана інформація систематизується у вигляді тем, категорій і закономірностей, що відображають сутність досліджуваних процесів. Такі методи застосовуються як для виявлення нових тенденцій (дослідницькі цілі), так і для пояснення чи опису наявних правових явищ, забезпечуючи підґрунтя для формування причинно-наслідкових зв'язків і подальшої теоретизації в науці процесуального права [17, с. 99].

Саме емпіричне дослідження може пояснити: який тип закону може бути прийнятий; причини затримки у здійсненні правосуддя; проблеми, що виникають через різницю в тлумаченнях, що надаються юристами; та основні чинники, що впливають на рішення, шляхом встановлення робочого навантаження суддів, адвокатів та інших працівників судових апаратів; емпіричні дослідження можуть допомогти в запропонованні змін у сучасній системі судочинства, правоохоронних органах, а також у викладанні та практиці права [18, с. 274].

Взаємодія теоретичного та емпіричного рівнів у правовій науці забезпечує розвиток праворозуміння, вдосконалення процесуального законодавства та підвищення якості правосуддя. Постійне співвідношення між теоретичними узагальненнями й емпіричними спостереженнями формує цілісну наукову картину функціонування права в його практичному вимірі.

Як правило, до методів емпіричних досліджень належать спостереження, опитування (бесіда, інтерв'ю, анкетування), тестування, вимірювання, порівняння, рейтингування, вивчення продуктів діяльності піддослідних (письмових, графічних, творчих), вивчення й узагальнення професійного досвіду, експеримент тощо. Конкретизація методів залежить від сфери дослідження.

У науковій літературі звертається також увага на важливість визначення етапності емпіричних досліджень. До класичної конструкції дослідження пропонуються такі етапи: 1) визначення мети дослідження; 2) аналіз наявних теоретичних позицій та відповідної літератури; 3) створення гіпотези та вимірювання; 4) методологія, дизайн дослідження та збір даних; 5) аналіз даних і результат; 6) висновок [19, с. 109]. Інколи пропонуються інші послідовності: вибір проблеми → формулювання гіпотези → збір даних → аналіз даних → формулювання висновків [20, с. 437], підготовчий → констатувальний → результуючий або підготовчий → основний → завершальний етапи. Зазначимо, що етапність дослідження може залежати від обраного методу та предмета дослідження.

Емпіричні методи в судочинстві відіграють важливу роль у виявленні закономірностей функціонування правосуддя та оцінюванні ефективності процесуальних механізмів. До основних методів слід віднести:

- *аналіз судової практики*, який дає змогу виявити тенденції застосування норм процесуального права та проблеми їх тлумачення. Наприклад, Верховний Суд систематично проводить такі види аналізу судової практики: 1) періодичні та тематичні Дайджести судової практики Великої Палати Верховного Суду; 2) періодичні та тематичні Огляди судової практики касаційних судів (за видами юрисдикції); 3) періодичні та тематичні Огляди рішень Європейського суду з прав людини.

Аналіз судової практики проводиться і на рівні апеляційних судів, як правило, це можуть бути узагальнення та аналіз судової практики щодо окремих категорій справ.

Аналіз судової практики може бути проведений не тільки судовими органами, а й іншими суб'єктами, наприклад, громадськими та професійними організаціями. Так, Громадською організацією «Платформа прав людини» було проведено аналіз рішень Вищого адміністративного суду України з питань доступу до публічної інформації. Серед рекомендацій, за результатами аналізу, було зазначено, що доцільно наполегливіше впроваджувати в життя правові позиції, відповідно до яких особа не може обмежуватись у виборі форм одержання інформації і на її запит має надаватися відповідний документ, а не лише інформація з нього; у випадку, якщо документ містить інформацію з обмеженим доступом, запитувачу має надаватися його копія, з якої шляхом ретушування вилучено відомості, доступ до яких обмежено [21];

- *спостереження за судовими процедурами*, що допомагає дослідити поведінку учасників процесу та дотримання принципів змагальності й справедливості. Зазначений метод може реалізовуватися через моніторинг судових процесів, що визначається як багатоманітний інструмент, яким можуть скористатися державні органи, групи громадянського суспільства та міжнародні організації, які ставлять перед собою завдання зі зміцнення справедливості, підвищення ефективності та забезпечення прозорості судових систем. Моніторинг судових процесів можна розглядати також як діагностичний інструмент, який дозволяє збирати об'єктивну інформацію про відправлення правосуддя в окремих справах і на її підставі робити й поширювати висновки щодо функціонування системи правосуддя в цілому [12]. Як правило,

використовується системний, тематичний та спеціальний моніторинг судових процесів;

- *соціально-правові опитування* суддів, адвокатів і сторін процесу, спрямовані на з'ясування рівня довіри до судової системи та ефективності процесуальних гарантій. У цьому напрямі викликає інтерес робота Консультативної Ради Європейських Суддів (КРЕС), яка за результатами своєї роботи оформлює висновки, що ґрунтуються, в тому числі, на опитуваннях. Так, наприклад, у Висновку № (2013) 16 КРЕС «Про відносини між судьями та адвокатами», прийнятому її на 14-му пленарному засіданні (м. Страсбург, 15.11.2013 р.), КРЕС рекомендує розвивати діалоги та обміни досвідом між судьями та адвокатами з приводу їхніх взаємовідносин на інституційному рівні (як на національному, так і на міжнародному), беручи до уваги Кодекси етики адвокатів та суддів; такий діалог має полегшувати взаєморозуміння та повагу до ролей кожної зі сторін, із врахуванням незалежності суддів та адвокатів [22].

Також слід згадати про опитування Європейської мережі рад правосуддя (ЄМРП). Наприклад, у 2022 р. було проведено опитування ЄМРП щодо незалежності суддів, у якому взяли участь 15 821 суддя з 29 судових органів 27 країн. У рекомендаціях опитування було висвітлено проблеми взаємодії судової влади з іншими гілками державної влади, серед яких: 1) виконання урядом судових рішень, які суперечать інтересам уряду, часто є неналежним; 2) відсутність поваги до незалежності суддів з боку уряду та парламенту є великою проблемою в багатьох країнах, на думку респондентів; 3) обмеженість ресурсів, що надаються урядом, впливає на незалежність суддів [23].

До реалізації зазначеного методу можна також віднести функціонування Системи оцінювання роботи суду (СОРС), загальну координацію якої здійснює Рада суддів України. Базове оцінювання є обов'язковою процедурою для всіх судів. Додатковим рекомендованим інструментом судового адміністрування є комплексне оцінювання. Завершальним етапом проведення оцінювання за методологією СОРС є підготовка аналітичного звіту, що стає можливим після отримання баз даних, які відповідають модулям СОРС. На основі розроблених за результатами оцінювання роботи суду рекомендацій створюється план дій щодо вдосконалення роботи суду, наприклад, перелік конкретних очікуваних досягнень: створення комунікаційної стратегії суду, підвищені знання та навички суддів чи працівників апарату, збудований пандус для людей з обмеженими фізичними можливостями, відремонтований ліфт, більш гнучкий розклад роботи канцелярії, введення електронного документообігу тощо [13];

- *контент-аналіз судових рішень* – як інструмент для визначення ста-
лих аргументаційних моделей та оцінки судової практики в контексті
забезпечення єдності правозастосування. Наприклад, фахівці Україн-
ського центру суспільних даних за допомогою експертів Центру демо-
кратії та верховенства права провели контент-аналіз судових рішень
у кримінальних справах, що стосуються корупції, на основі відкритих
даних, а саме, тих рішень, які містяться в Єдиному державному реєстрі
судових рішень. У результаті статистичного аналізу було встановлено
значні розбіжності в судовій практиці при призначенні покарання
у справах, що стосуються корупції, відносно тяжкості злочину за
критерієм розміру суми неправомірної вигоди: а) незалежно від суми
неправомірної вигоди особа може отримати однакове покарання; б) за
великий розмір неправомірної вигоди особа може отримати досить
«м'яке» покарання, тоді як за дуже малий розмір неправомірної вигоди
винна особа може отримати доволі суворе покарання. Виявлення
цієї проблеми свідчить про явну невідповідність судової практики
загальним уявленням про справедливість та про потребу у виробленні
однозначної та єдиної судової практики, яка буде зрозумілою кожному
громадянину [24].

Застосування таких методів сприяє поглибленню розуміння реального функціонування процесуального права, дозволяє поєднати теоретичні концепції з фактичними даними та забезпечує наукове підґрунтя для подальшої модернізації судочинства.

Перспективи подальших досліджень емпіричних методів у процесуальному праві пов'язані з розвитком цифрових технологій і впровадженням інноваційних інструментів аналізу судової практики. Зокрема, перспективними напрямками є: *використання великих даних (Big Data)* для виявлення закономірностей у судових рішеннях, *застосування штучного інтелекту* для моделювання процесуальних ситуацій та прогнозування правових наслідків, *порівняльно-правові емпіричні дослідження*, що дають змогу зіставляти ефективність судових систем різних держав. Такі підходи відкривають нові можливості для оцінки якості правосуддя, оптимізації судових процедур і формування науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення процесуального законодавства.

Триангуляційний аспект дослідження

Динамічність суспільних процесів вимагає постійного оновлення методологічного інструментарію. Одним із ключових питань є оптимальне поєднання кількісних і якісних методів, які, незважаючи на відмінність у під-

ходах, можуть доповнювати одне одного у процесі пізнання правових явищ. У цьому контексті доцільним є застосування методологічної триангуляції.

Сам термін «триангуляція» походить із природничих наук, зокрема з геодезії та навігації, де він означає метод визначення розташування певної точки на місцевості на основі вимірювання кутів між нею та двома відомими орієнтирами. Такий підхід дозволяє точно встановити положення об'єкта шляхом співвіднесення його з іншими, уже визначеними точками. У подальшому це поняття було метафорично запозичене в соціальні та правові науки, де триангуляція використовується для підвищення достовірності результатів дослідження через порівняння даних, отриманих різними методами, з різних джерел або позицій.

Отже, зазначена методологія передбачає використання різних джерел даних, методів збору та аналізу інформації, а також залучення декількох дослідників, за рахунок чого досягається повніший і комплексний розгляд предмета, що досліджується. Такий підхід підвищує надійність, об'єктивність і глибину отриманих результатів, забезпечуючи більш повне розуміння складних процесів, які відбуваються у сфері права.

Як слушно зауважує Л. Веблі, метод триангуляції полягає в розгляді дослідницького питання з максимально можливою кількістю різних думок із залученням різних типів даних. Такий підхід дає змогу здійснити цілісне вивчення явища та виявити, які пояснення залишаються узгодженими між усіма джерелами інформації. Для юридичних досліджень це особливо важливо, адже триангуляція дає можливість вивчати правові явища в їх природному соціальному контексті, поєднуючи нормативний, емпіричний і ціннісний аспекти. Такий підхід сприяє виявленню множинних інтерпретацій, зіставленню різних точок зору та формуванню об'єктивнішого й глибшого розуміння предмета дослідження [25, с. 1–21].

Аналіз наукової літератури свідчить про наявність кількох ключових підходів до розуміння сутності методологічної триангуляції.

По-перше, згідно з позицією Н. К. Дензіна [26, с. 34–76; 27], досягнення достовірних результатів потребує комбінації різних методів, які взаємно перевіряють і уточнюють один одного. Водночас він звертає увагу на обмеження у виборі методів, зумовлені метою дослідження: спершу доцільно застосовувати основні, найбільш ефективні методи, а потім – допоміжні, що поглиблюють і конкретизують результати.

По-друге, У. Флік [28] розглядає триангуляцію не лише як засіб перевірки достовірності, а як альтернативну дослідницьку стратегію, спрямовану на розширення масштабу, глибини та надійності отриманих результатів. На

його думку, триангуляція забезпечує більш повне охоплення досліджуваного явища завдяки поєднанню різних точок зору та способів інтерпретації даних.

Узагальнюючи розглянуті концепції, можна сформулювати висновок, що методологічна триангуляція має подвійний характер: з одного боку, вона виступає як засіб перевірки достовірності отриманих результатів шляхом використання кількох методів, а з іншого – як комплементарний підхід, який забезпечує більш глибоке й повне пізнання досліджуваного об'єкта.

Американський соціолог Пол Лазарсфельд запропонував розрізнити два основних типи триангуляції: 1) міжметодна триангуляція – це поєднання двох або більше дослідницьких стратегій для вивчення тих самих емпіричних об'єктів. Такий підхід дозволяє отримати більш повну картину досліджуваного явища шляхом порівняння результатів, здобутих різними методами; 2) внутрішньометодна триангуляція – передбачає використання різних варіацій одного методу, що забезпечує глибше розкриття об'єкта дослідження та підвищує надійність отриманих результатів [29]. Отже, підхід Лазарсфельда підкреслює, що триангуляція може здійснюватися як між різними методами, так і в межах одного методу, – у кожному випадку її метою є зміцнення достовірності та повноти наукових висновків.

У межах гуманітарних парадигм триангуляція посідає важливе місце як універсальний інструмент перевірки достовірності результатів та забезпечення багатовимірного бачення об'єкта дослідження (див. табл. 3). Вона може реалізовуватися на різних рівнях наукової діяльності, зокрема: 1) джерельна (триангуляція даних) – передбачає використання в межах одного дослідницького проекту різних типів даних (емпіричних, документальних, статистичних тощо), що охоплюють аспекти часу, простору та особистісного виміру; такий підхід дозволяє уникнути упередженості, пов'язаної з обмеженістю окремого джерела інформації; 2) дослідницька – полягає у співпраці кількох дослідників або груп дослідників, які збирають чи інтерпретують дані незалежно один від одного, що забезпечує різноманітність аналітичних перспектив і підвищує об'єктивність висновків; 3) теоретична триангуляція – полягає у застосуванні кількох теоретичних підходів або концептуальних рамок для інтерпретації того самого об'єкта дослідження. Вона допомагає виявити різні аспекти явища, уникнути методологічного монізму та поглибити розуміння предмета; 4) мультиаспектна триангуляція – передбачає комбінування кількох методів дослідження (кількісних і якісних, порівняльних, структурно-функціональних тощо) для вирішення єдиного наукового завдання, що забезпечує комплексність аналізу й підвищує валідність отриманих результатів.

Таким чином, триангуляція в гуманітарних науках виступає інтеграційним механізмом між різними джерелами, теоріями, методами та суб'єктами

дослідження, сприяючи формуванню цілісного, багаторівневого знання про досліджуване явище.

Що стосується алгоритму проведення дослідження із застосуванням тріангуляційної методології, то можна виокремити кілька її ідентифікаційних ознак, які визначають структуру та логіку наукового процесу. До них належать: 1) суб'єктний склад – характеризує учасників дослідження (дослідників, респондентів, експертів), їхні ролі, функції та рівень залученості в процес збору й інтерпретації даних; 2) адресованість – відображає спрямованість дослідження на певну групу соціальних, правових або інституційних суб'єктів, щодо яких формулюються висновки чи рекомендації; 3) темпоральність – визначає часові межі та послідовність етапів дослідження, що забезпечує узгодженість методів у динаміці; 4) тип дії (відносин) – характеризує природу взаємодії між об'єктами дослідження (наприклад, причинно-наслідкові, функціональні, нормативно-ціннісні зв'язки), які стають предметом аналізу.

Тобто тріангуляційний підхід передбачає не лише поєднання різних методів, а й узгодження дослідницьких параметрів у межах єдиної методологічної системи, що підвищує цілісність і достовірність отриманих результатів.

Приклад використання методології тріангуляції у правових дослідженнях у сфері судочинства можна запропонувати в таблиці 3:

Таблиця 3

Типи тріангуляції правових досліджень у сфері судочинства

Тип тріангуляції	Приклад застосування	Очікуваний результат (ефект)
Теоретична	Дослідження зловживання правом через поєднання позитивістського, соціологічного та природно-правового підходів	Комплексне бачення меж правомірної поведінки та взаємозв'язку норм, цінностей і соціальної практики
Джерельна	Аналіз реалізації прав людини під час воєнного стану на основі законодавства, судових рішень і звітів міжнародних організацій	Виявлення розбіжностей між правовими нормами та реальною практикою їх застосування
Дослідницька	Колективне дослідження доступу до правосуддя, у якому юристи та соціологи аналізують проблему з різних професійних позицій	Зменшення впливу суб'єктивних чинників і забезпечення міждисциплінарного балансу висновків
Мультиаспектна	Дослідження рівня довіри до судової влади через опитування громадян, статистику ефективності судів та аналіз мотивувальних частин рішень	Формування цілісної картини легітимності й ефективності судової системи

Отже, можливість застосування методології триангуляції у сфері судочинства дає змогу: 1) встановити параметри, що визначають та ідентифікують ознаки окремих праввідносин (правопорушень, правових інститутів); 2) визначити оптимальні методологічні процедури їх комплексного аналізу; 3) здійснити об'єктивну оцінку достовірності, узгодженості та наукової обґрунтованості отриманих результатів дослідження. Крім того, триангуляційна методологія підкреслює її ключове значення для підвищення *валідності правових досліджень*, тобто показника якості та придатності використаних методів для досягнення поставленої мети дослідження. Застосування триангуляції дозволяє оцінювати три основні аспекти валідності: а) внутрішню валідність, що виявляє причинно-наслідковий характер встановлених взаємозв'язків; б) зовнішню валідність, яка забезпечує можливість використання отриманих результатів в інших, альтернативних умовах; в) конструктну валідність, що відображає узгодженість емпіричних даних із теоретичними положеннями дослідження.

Емпірично-триангуляційна модель дослідження

У сучасних умовах розвитку судочинства проблема ефективності судової практики набуває особливої актуальності, оскільки традиційні нормативно-догматичні підходи не забезпечують її повноцінного наукового пізнання. Оцінювання ефективності судової практики лише крізь призму формальної законності або окремих статистичних показників не дає можливості виявити реальні закономірності функціонування правосуддя та його вплив на суспільні відносини. У зв'язку з цим існує доцільність застосування емпірично-триангуляційної моделі ефективності судової практики.

Концептуальна ідея запропонованої моделі полягає у розумінні ефективності судової практики як багатовимірного результату взаємодії нормативних, процесуальних та соціально-комунікативних чинників, що підлягає науковому пізнанню шляхом інтеграції різних емпіричних вимірів. Такий підхід допомагає подолати одновимірність оцінок і сформуванню комплексне уявлення про здатність судової практики досягати цілей судочинства в конкретних правових і соціальних умовах.

Методологічною основою емпірично-триангуляційної моделі є принципи емпіричної верифікованості, методологічної триангуляції, системності та динамічності. Ефективність судової практики можна розглядати як змінну характеристику, що підлягає вимірюванню на підставі поєднання кількісних, якісних та інтерпретаційних методів аналізу, а також зіставлення даних, отриманих із незалежних джерел.

Структурно модель охоплює три взаємопов'язані аналітичні контури. Перший – нормативно-проекційний (апріорний) – спрямований на оціню-

вання потенційної ефективності судової практики через її відповідність нормам матеріального та процесуального права, стабільність правових позицій і передбачуваність судових рішень. Другий – процесуально-результативний (апостеріорний) – відображає фактичні наслідки судового правозастосування, зокрема строки розгляду справ, сталість судових рішень при перегляді та рівень їх виконання. Третій – соціально-комунікативний (перцептивний) – характеризує легітимацію судової практики у суспільстві через показники довіри до суду, сприйняття справедливості судових рішень та зрозумілість їх мотивування.

Ключовим елементом моделі є механізм емпіричної тріангуляції, який передбачає взаємну верифікацію результатів, отриманих у межах кожного аналітичного контуру. Невідповідність між нормативною коректністю судових рішень, їх процесуальною результативністю та соціальним сприйняттям розглядається як індикатор латентних дисфункцій судової практики, що не виявляються за допомогою ізольованих методів аналізу

Наукова новизна емпірично-тріангуляційної моделі полягає в концептуалізації ефективності судової практики як емпірично реконструйованої категорії, а не абстрактної оціночної характеристики. Запропонована модель створює методологічне підґрунтя для комплексного, відтворюваного та доказового оцінювання якості судового правозастосування і може бути використана в наукових дослідженнях, моніторингу судової практики та розробленні процесуальних реформ.

На підставі вищевикладеного можна запропонувати таке визначення емпірично-тріангуляційної моделі ефективності судової практики – це інтегрована система наукового аналізу, що ґрунтується на поєднанні нормативно-проекційних, процесуально-результативних і соціально-комунікативних емпіричних даних з метою комплексного вимірювання здатності судової практики забезпечувати досягнення цілей судочинства.

З метою перевірки наукової спроможності та прикладної придатності емпірично-тріангуляційної моделі ефективності судової практики її апробацію можна продемонструвати на матеріалах окремих судових справ, наприклад, справ про відшкодування шкоди (див. табл. 4). Вибір зазначеної категорії справ зумовлений їх масовістю, соціальною чутливістю, а також значною варіативністю судових рішень щодо підстав, обсягу та способів відшкодування шкоди. Емпіричну базу дослідження становили судові рішення судів першої, апеляційної та касаційної інстанцій у справах про відшкодування майнової та моральної шкоди, ухвалені протягом визначеного періоду, а також статистичні дані щодо строків розгляду справ, результатів перегляду судових рішень і виконання судових актів.

Матриця апробації емпірично-триангуляційної моделі ефективності судової практики у справах про відшкодування шкоди

Критерій	Індикатор	Емпіричні дані
1. Нормативно-проекційний контур (апріорна ефективність)		
Відповідність судових рішень нормам матеріального права	Частка рішень, у яких коректно застосовано норми ЦК щодо підстав і обсягу відповідальності	Контент-аналіз мотивувальних частин судових рішень першої та апеляційної інстанцій
Узгодженість із процесуальними нормами	Наявність або відсутність процесуальних порушень, що стали підставою для скасування рішень	Статистика скасування рішень із мотивів порушення норм процесуального права
Стабільність правових позицій	Частота відступів від усталеної судової практики у справах про відшкодування шкоди	Порівняльний аналіз правових позицій судів різних інстанцій
Передбачуваність судових рішень	Варіативність підходів до визначення розміру шкоди за подібних фактичних обставин	Аналіз типових справ з аналогічними предметом та підставами позову
2. Процесуально-результативний контур (апостеріорна ефективність)		
Своєчасність судового розгляду	Середня тривалість розгляду справи в суді першої інстанції	Судова статистика та дані автоматизованих систем судочинства
Процесуальна економія	Кількість судових засідань та процесуальних відкладень	Аналіз матеріалів судових справ
Стабільність судових рішень	Частка рішень, залишених без змін апеляційною та касаційною інстанціями	Дані судової статистики щодо перегляду рішень
Реальне виконання судових рішень	Відсоток виконаних рішень про відшкодування шкоди у повному обсязі	Дані органів примусового виконання, узагальнення виконавчої практики
3. Соціально-комунікативний контур (перцептивна ефективність)		
Зрозумілість судових рішень	Наявність розгорнутого обґрунтування причин визначення розміру шкоди	Якісний контент-аналіз мотивувальної частини судових актів
Переконливість мотивування	Частота використання стандартних (формалізованих) формулювань без індивідуалізації справи	Аналіз текстів судових рішень
Сприйняття справедливості	Кількість апеляційних і касаційних скарг з мотивів несправедливості рішення	Статистика підстав оскарження судових рішень

Критерій	Індикатор	Емпіричні дані
Рівень довіри до суду	Повторні звернення до суду у справах про відшкодування шкоди	Узагальнення судової та позасудової практики
4. Триангуляційний результат (інтегративний вимір)		
Узгодженість вимірів ефективності	Кореляція між нормативною коректністю, стабільністю рішень і рівнем виконання	Порівняльний аналіз даних усіх трьох контурів
Дисфункціональні розриви	Випадки, коли формально законні рішення не виконуються або не сприймаються як справедливі	Комплексний аналіз конкретних судових справ
Загальний рівень ефективності	Інтегральна оцінка здатності судової практики досягати цілей судового захисту	Синтез кількісних і якісних емпіричних даних

Як бачимо, сформована матриця апробації демонструє, що емпірично-триангуляційна модель дозволяє здійснити комплексне оцінювання ефективності судової практики в окремих категоріях справ, виявляючи як їх нормативні переваги, так і процесуальні та соціально-комунікативні обмеження. Саме зіставлення результатів у межах трьох контурів забезпечує науково обгрунтоване виявлення латентних дисфункцій судового правозастосування.

Висновки

Ефективність судової практики доцільно розглядати як комплексну інтегративну характеристику здійснення правосуддя, що відображає реальний ступінь досягнення його цілей у процесі правозастосування. Вона виявляється як застосування норм матеріального і процесуального права, забезпечення процесуальної справедливості та розумних строків розгляду справ, належне організаційне й ресурсне забезпечення судової діяльності, а також здатність судової системи формувати і підтримувати довіру суспільства до судової влади.

Такий підхід дає змогу відійти від формально-кількісних показників оцінки діяльності судів і зосередитися на змістовних характеристиках судової практики, що дозволяє використовувати її як об'єкт комплексного наукового аналізу та емпіричної оцінки ефективності правосуддя загалом.

Вивчення ефективності судової практики не може обмежуватися виключно юридико-догматичними або економічними показниками. Такий підхід неминує звужує розуміння результативності правосуддя та не дозволяє виявити його реальний соціально-правовий вплив. У зв'язку з цим особливого

значення набуває підхід, у межах якого ефективність судової практики оцінюється також крізь призму справедливості, доцільності та відповідності судових рішень очікуванням учасників правовідносин. Поєднання нормативних, емпіричних і ціннісних критеріїв у межах емпірично-триангуляційної моделі дає можливість забезпечити цілісну й обґрунтовану оцінку судової практики, співвіднести формальні результати судочинства з його фактичними наслідками та підвищити пояснювальний потенціал дослідження ефективності правосуддя.

Запропоновано емпірично-триангуляційну модель ефективності судової практики як інтегровану систему наукового аналізу, що ґрунтується на поєднанні нормативно-проєкційного, процесуально-результативного та соціально-комунікативного контурів. Наукова новизна моделі полягає в концептуалізації ефективності судової практики як емпірично реконструйованої категорії, а її прикладне значення – у можливості використання для системного моніторингу судової практики, оцінювання якості правозастосування та формування обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення процесуального законодавства і судової діяльності.

Список використаних джерел

- [1] Васильєв С. В. Судова практика: поняття, значення і види. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право.* 2013. № 16. С. 191–195.
- [2] Малишев Б. В. Судова практика: поняття, ознаки, структура. *Часопис Київського університету права.* 2005. № 2. С. 22–26.
- [3] Притченко Р. С. Особливості сучасної методології дослідження судової практики. *Правова держава.* 2021. № 42. С. 40–44. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.42.232432>.
- [4] Шевчук С. В. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2008. 39 с.
- [5] Петришин О. В. Судова практика як джерело права в Україні: проблеми теорії. *Право України.* 2016. № 10. С. 20–26.
- [6] Слотвінська Н. Д. Судова практика як джерело права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 18 с.
- [7] Георгієвський Ю. В. Політика «справедливого права» у судовій практиці. *Право у сучасному політичному житті України* / кер. авт. кол. А.О. Селіванов. Київ : Логос, 2020. С. 132.
- [8] Савченко К. Ю. Судова практика як елемент правової системи України : дис. ... д-ра філософії. Київ, 2019. 223 с.
- [9] Москвич Л. М. Критерії оцінювання ефективності судової системи. *Вісник Верховного Суду України.* 2010. № 10. С. 30–35.
- [10] Ніщимна С. О. Ефективне правосуддя як ознака правової держави. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 5. С. 114–117. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.17>.

- [11] Khotynska-Nor O., Moskvych L. Limits of a Judge's Freedom of Expressing His/ Her Own Opinion: The Ukrainian Context and ECtHR Practice. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. Issue 3(11). P. 170–180. <https://doi.org/10.33327/AJEE-18-4.3-p000077>.
- [12] Моніторинг судових процесів. Посібник для практиків. 2015. URL: <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/f/0/233511.pdf> (дата звернення: 15.01.2026).
- [13] Застосування системи оцінювання роботи суду : метод. посіб. Київ. 2016. 182 с. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/cpeguidelines2016web-60a66d2465.pdf> (дата звернення: 25.12.2025).
- [14] Jean J-P, Pauliat H. An evaluation of the quality of justice in Europe and its developments in France. *Utrecht Law Review*. 2006. Vol. 2, issue 2. P. 44–60. URL: https://www.researchgate.net/publication/26448262_An_evaluation_of_the_quality_of_justice_in_Europe_and_its_developments_in_France (last accessed: 25.12.2025). <https://doi.org/10.18352/ulr.25>.
- [15] European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Monitoring and Evaluation of Court System: a Comparative Study. URL: <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cerej/6-Monitoring%20and%20Evaluation.pdf> (last accessed: 15.12.2025).
- [16] Грошевий Ю. Роль професійної правосвідомості судді у формуванні рішення суду: кримінально-процесуальний аспект. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 3(42). С. 168–180. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5054/1/Groshevoy_168.pdf (дата звернення: 25.12.2025).
- [17] Argyrou A. Making the Case for Case Studies in Empirical Legal Research. *Utrecht Law Review*. 2017. Vol. 13, issue 3. P. 95–113. <https://doi.org/10.18352/ulr.409>.
- [18] Verma S. K., Afzal Wani M. Legal Research Methodology. The Indian Law Institute. *New Delhi*. 2001. p. 274. URL: <http://14.139.60.116:8080/jspui/handle/123456789/719> (last accessed: 15.01.2026).
- [19] Карпенко Н. В., Педченко Н. С., Іваннікова М. М., Бірта Г. О., Стрілець В. Ю. Емпіричні методи наукового дослідження – теорія і практичний досвід. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2024. Вип. 4(114). С. 108–113. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2024-4-17>.
- [20] Khadka C. S. Empirical Method in Legal Research. *Nepal Law Review*. 2019. No. 28(1-2), 434–459. URL: <https://scispace.com/pdf/empirical-method-in-legal-research-26et1cczas.pdf> (last accessed: 15.01.2026).
- [21] Аналіз рішень Вищого адміністративного суду України. Київ : ГО «Платформа прав людини», 2018. URL: <https://ppl.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/anal%D1%96z-r%D1%96shen-vishhogo-adm%D1%96n%D1%96strativnogo-sudu-ukra%D1%97ni-l.v.-oprishko.pdf> (дата звернення: 15.01.2026).
- [22] Висновок № (2013) 16 «Про відносини між судьями та адвокатами», прийнятий на 14-му пленарному засіданні КРЕС (м. Страсбург, 15 листоп. 2013 р.). URL: <https://court.gov.ua/userfiles/KRES%20Vusnovok.pdf> (дата звернення: 15.01.2026).
- [23] Опитування ЄМРП (Європейська мережа рад правосуддя): щодо незалежності суддів. 2022. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/report_encj_survey_2022_ukr_final.pdf (дата звернення: 15.01.2026).
- [24] Статистичний аналіз судових рішень у кримінальних справах, що стосуються корупції 2014-2018. Український центр суспільних даних. 2019. URL: <https://>

- socialdata.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/corruption-report-20-05-2019. pdf (дата звернення: 15.01.2026).
- [25] Webley L. Stumbling Blocks in Empirical Legal Research: Case Study Research. *Law and Method*. 2016. No. 3. P. 1–21. <https://doi.org/10.5553/REM/.000020>.
- [26] Denzin N. K. *The Research Act. A Theoretical Introduction to Sociological Methods*. New York, 2009. P. 34–76. <https://doi.org/10.4324/9781315134543>.
- [27] Jary D., Jary J. *Collins Dictionary of Sociology*. Glasgow : Harper Collins, 2000. 720 p.
- [28] Schnapp K. U. Uwe Flick: Triangulation. Eine Einführung. *PVS*. 2005. Vol. 46. P. 347–348. <https://doi.org/10.1007/s11615-005-0258-1>.
- [29] Lazarsfeld P. F. *An Empirical Theory of Social Action : Collected Writings*. Bardwell Press. Oxford, 2011. 560 p. <https://doi.org/10.1093/OBO/9780199756841-0272>.

References

- [1] Vasyliiev, S.V. (2013). Judicial practice: concept, meaning and types. *Bulletin of the V. N. Karazin Kharkiv National University. Series: Law*, 16, 191-195.
- [2] Malyshev, B.V. (2005). Judicial practice: concept, features, structure. *Journal of the Kyiv University of Law*, 2, 22-26.
- [3] Prytchenko, R.S. (2021). Features of modern jurisprudence research methodology. *Rule of Law*, 42, 40-44. <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.42.232432>.
- [4] Shevchuk, S.V. (2008). *General theoretical problems of the normativity of judicial acts: author's abstract*. Doctoral Thesis. Kharkiv.
- [5] Petryshyn, O.V. (2016). Judicial practice as a source of law in Ukraine: problems of theory. *Law of Ukraine*, 10, 20-26.
- [6] Slotvinska, N.D. (2017). *Judicial practice as a source of law: author's abstract*. Ph.D. Thesis. Lviv.
- [7] Georgievsky, Yu.V. (2020). The politics of "fair law" in judicial practice. *Law in modern political life of Ukraine*. (p. 132). Kyiv: Logos.
- [8] Savchenko, K.Yu. (2019). *Judicial practice as an element of the legal system of Ukraine*. Ph.D. Thesis. Kyiv.
- [9] Moskvich, L.M. (2010). Criteria for assessing the effectiveness of the judicial system. *Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*, 10, 30-35.
- [10] Nishchymna, S.O. (2024). Effective justice as a law-based state feature. *Analytical and Comparative Law*, 5, 114-117. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.17>.
- [11] Khotynska-Nor, O., & Moskvych, L. (2021). Limits of a Judge's Freedom of Expressing His/Her Own Opinion: The Ukrainian Context and ECtHR Practice. *Access to Justice in Eastern Europe*, 3(11), 170-180. <https://doi.org/10.33327AJEE-18-4.3-n000077>.
- [12] Monitoring Trials. A Guide for Practitioners (2015). Retrieved from <https://www.osce.org/sites/default/files/f/documents/f/0/233511.pdf>.
- [13] Application of the court performance evaluation system (2016). Kyiv. Retrieved from <https://rsu.gov.ua/uploads/article/cpeguidelines2016web-60a66d2465.pdf>.
- [14] Jean, J-P, & Pauliat, H. (2006). An evaluation of the quality of justice in Europe and its developments in France. *Utrecht Law Review*, 2(2), 44-60. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/26448262_An_evaluation_of_the_quality_of_justice_in_Europe_and_its_developments_in_France. <https://doi.org/10.18352/ulr.25>.
- [15] European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Monitoring and Evaluation of Court System: a Comparative Study. Retrieved from <https://old.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cepej/6-Monitoring%20and%20Evaluation.pdf>.

- [16] Groshevy, Yu. (2005). The role of a judge's professional legal awareness in forming a court decision: a criminal procedural aspect. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 3(42), 168-180. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5054/1/Groshevoy_168.pdf.
- [17] Argyrou, A. (2017). Making the Case for Case Studies in Empirical Legal Research. *Utrecht Law Review*, 13(3), 95-113. <https://doi.org/10.18352/ulr.409>.
- [18] Verma, S.K., & Afzal Wani, M. (2001). Legal Research Methodology. The Indian Law Institute. New Delhi. (pp. 274). Retrieved from <http://14.139.60.116:8080/jspui/handle/123456789/719>.
- [19] Karpenko, N.V., Pedchenko, N.S., Ivannikova, M.M., Birta, H.O., & Strilets, V.Yu. (2024). Empirical methods of scientific research – theory and practical experience. *Scientific Bulletin of the Poltava University of Economics and Trade*, 4(114), 108-113. <https://doi.org/10.37734/2409-6873-2024-4-17>.
- [20] Khadka, C.S. (2019). Empirical Method in Legal Research. *Nepal Law Review*, 28(1-2), 434-459. Retrieved from <https://scispace.com/pdf/empirical-method-in-legal-research-26et1cczas.pdf>.
- [21] Analysis of decisions of the Supreme Administrative Court of Ukraine (2018). Kyiv. Retrieved from <https://ppl.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/anal%D1%96z-r%D1%96shen-vishhogo-adm%D1%96n%D1%96strativnogo-sudu-ukra%D1%97ni-l.v-oprshko.pdf>.
- [22] Opinion No. (2013) 16 On relations between judges and lawyers was adopted at the 14th plenary session of the CCJE. (November 13-15, 2013). Strasbourg. Retrieved from <https://court.gov.ua/userfiles/KRES%20Vusnovok.pdf>.
- [23] Survey by the European Network of Councils for the Judiciary (ENCJ): on the independence of judges. (2022). Retrieved from https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/report_encj_survey_2022_ukr_final.pdf.
- [24] Statistical analysis of court decisions in criminal cases related to corruption 2014-2018. Ukrainian Center for Public Data. (2019). Retrieved from <https://socialdata.org.ua/wp-content/uploads/2019/05/corruption-report-20-05-2019.pdf>.
- [25] Webley, L. (2016). Stumbling Blocks in Empirical Legal Research: Case Study Research. *Law and Method*, 3, 1-21. <https://doi.org/10.5553/REM/.000020>.
- [26] Denzin, N.K. (2009). The Research Act. A Theoretical Introduction to Sociological Methods. New York (pp. 34-76). <https://doi.org/10.4324/9781315134543>.
- [27] Jary, D., Jary, J. (2000). Collins Dictionary of Sociology. Glasgow: Harper Collins.
- [28] Schnapp, K.U. (2005). Uwe Flick: Triangulation. Eine Einführung. *PVS*, 46, 347-348. <https://doi.org/10.1007/s11615-005-0258-1>.
- [29] Lazarsfeld, P.F. (2011). An Empirical Theory of Social Action: Collected Writings. Bardwell Press. Oxford. <https://doi.org/10.1093/OBO/9780199756841-0272>.

Сергій Володимирович Васильєв

кандидат юридичних наук, доцент
начальник відділу Юридичного департаменту
Харківська міська рада
61003, Майдан Конституції, 7, Харків, Україна
e-mail: sv.vasiliev2015@gmail.com
ORCID 0000-0003-3226-6981

Sergii V. Vasyliiev

Ph.D. in Law, Associate Professor
Deputy Director of the Legal Department
Kharkiv City Council
61003, 7 Constitution Square, Kharkiv, Ukraine
e-mail: sv.vasiliev2015@gmail.com
ORCID 0000-0003-3226-6981

Рекомендоване цитування: Васильєв С. В. Емпірично-триангуляційна модель ефективності судової практики. *Проблеми законності*. 2026. Вип. 172. С. 180–206. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.172.356431>.

Suggested Citation: Vasyliiev, S.V. (2026). Empirical-Triangulation Model of the Effectiveness of Judicial Practice. *Problems of Legality*, 172, 180-206. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.172.356431>.

Статтю подано / Submitted: 16.01.2026
Доопрацьовано / Revised: 23.02.2026
Схвалено до друку / Accepted: 25.03.2026
Опубліковано / Published: 31.03.2026